

לאן נושבת הרוח: מחול

סידרת שיחות בשיתוף דף חדש ותוכנית הרדיו בימות ובדים

אנו ממשיכים בתוכניתנו לאן נושבת הרוח, סידרת שיחות עם יוצרים בכל תחומי היצירה האמנותית, כשעל הפרק השאלה, אם אמנם קיימת או מתפתחת בארץ אמנות ישראלית. בשיחות הפעם: אמנות מחול.

מהו ישראלי? חול, נופים, ים, הרים? או אולי סוג של אנשים, רגשות או רעיונות? היקשה נסים קלדרון בריון הקורם. שהוקדש לאמנות הקולנוע. גם רבישיה זה, כקודמיו, נסתיים בלא פסיקת הלכה, בלא מענה מוסכם על הכל או הגדרות מחייבות.

יותר ויותר מתברר, כי איתור מאפייני ישראלי מובהק, מעין כחול-לבן סימלי, שיעמוד בכל המיתנים ויוכיח את קיומו מיצירה ליצירה ובמעבר מתחום אמנות אחד למשנהו, לא רק שאינו קל, כי אם אולי אף בלתי-אפשרי. בכלל, הגדרת היצירה האנושית ומאפייניה עניין סבוך ביותר הובל, בכל הנוגע לשאלות של מהות.

נאוה צוקרמן, מן המשתתפות בריון שלפנינו, טוענת כי, האמנות מורכבת בכל מקום מחומרי הפנימיים של היוצר עצמו. ועם זאת, היא מכירה בשוני שבאותם חומרים פנימיים במעבר מארץ לארץ. בעיני אשרה אלקיים, "חום ואנושיות" הם המאפיינים את המחול הישראלי כיום.

אבל האם "חום ואנושיות" הם מאפיינים ישראליים? כמעט כל המשתתפות בריון דיברו על הניכור מן הממסד, על העדר תמיכה ועידוד ועל כך שמימסד המחול בארץ אינו שואל את עצמו את השאלות החשובות באמת.

שמעון צמר

השיחה עם נשות המחול שוררה בשבת ה-11.10.86 והשתתפו בה: רונית לנד (אשר הנחתה את הרדיו), אשרה אלקיים, נאוה צוקרמן, לאה אברהם, אור בגים ויובל מסקין. עורך בימות ובדים.

בין פלמנקו ספרדי להורה' ישראלית

רונית לנד: אני מביטה סביב השולחן ואני רואה שהמשתתפים בריון מרכיבים תמונת שוליים מהנעשה בתחום המחול בארץ, כלומר, אין משתתף, אף לא אחד, מאנשי הממסד של המחול הישראלי ואומנם אני מאמינה שאין כאן מיקרה, וכי הדברים המשמעותיים בתחום המחול בארץ מתרחשים כיום דווקא בשוליים ולא במימסד, ועדיין אינני טוענת כי כל מה שמתרחש הינו ישראלי וכאילו הוא עומד בקריטריונים שאנו עומרים להציע במהלך הריון. נתחיל איתך, אשרה, איך את רואה את היצירה שלך בארץ?

אשרה אלקיים: ראשית, המושג אמנות ישראלית נשמע לי צורם, מכיוון שהאמנות היא תוצאה של ביטוי אישי, אינדיבידואלי. הבעה של היחיד, של הפרט, מצד שני מוכרחים לומר, כי אם יש אמנות אמריקאית, אמנות ספרדית, או של כל לאום אחר, הרי שיש גם אמנות ישראלית.

יובל מסקין: רק רגע, אם הזכרת אמנות ספרדית אני יכול להצביע מייד על פלמנקו, מחול ספרדי מובהק. האם אצביע על הורה כעל מחול ישראלי?

אלקיים: אתה מדבר על פולקלור ואנחנו צריכים להבחין בין פולקלור לבין יצירה אמנרית. תחילת הפולקלור הוא תוצאה של מסורת, טקסים ומינהגים של חברות ועמים, הנתונים בתהליך של הרבה שנים, ואילו האמנות היא תוצר אישי, אינדיבידואלי...

מסקין: אשר משתמשת, לא אחת, בפולקלור כבחומר גלם. המלחין פלה בארטוק, אשר חי

רונית לנד: מדוע כל מה שה' מימסד עושה בתחום המחול בארץ, הוא כיום חסר משמעות, בהקשר עם הנושאים שבהם אנו עוסקים?

באמריקה, כתב דברים מאוד הונגריים, האם יצירתו היא הונגרית או אמריקאית?

אישית (להבדיל מפולקלור), כי אז חייבת גם להיות אמנות ישראלית, השאלה היא של איכות ושל רמה. כך או כך, זוהי ארץ קטנה ואני חושבת שעדיין קשה למצוא את הסממנים לאמנות ישראלית.

לנד: השאלה היא אם אמנות אמריקאית היא אכן כזו בשל סיבות סגוליות ייחודיות כלשהן, או שאנחנו היום, בדיוק, לא תמיד הוא מודע שגור צרת שם וקובעים: כן, זה אמריקאי, כיוון שאותו אמן חי בניו-יורק עם הקוקה-קולה ועם גורדי השחקים. הוא הדין לגבי האמן הישראלי, האם אמנותו היא ישראלית רק משום שהוא חי פה עם ריונגוף, עם הים או עם ירושלים?

אלקיים: אין ספק שהאמן הישראלי החי בארץ מושפע מהסביבה, מהאקלים, מהמספר, מנט, מהמילחמה וכד'. לא תמיד הוא מודע לכך, אך הוא סופג את האווירה והדבר מתבטא ביצירתו. אפשר לבדוק, לעשות השוואה בין יצירות שונות ולהיווכח אם קיימים מנגנים משותפים כלשהם.

נלויות ותרבויות

לנד: אני רוצה לפנות אליך, לאה אברהם, מכיוון שאת, אולי יותר מכולנו, מייצגת את היוצר המתעסק בחיי היומיום עם שורשיו, עם תרבות המוצא — שהיא בחלקה תרבות תימנית עם השפעות אפריקאיות — והיא מהווה חלק מהתרבות הישראלית, ואולי היא הבלה בארטוק שלנו, איך את רואה את הדברים בחיי היומיום? **לאה אברהם:** ברשותך, אחזור לשאלה המרחפת בחלל האולפן, בדבר אמנות ותרבות ישראלית, ואני מדבריו של אבנר איתן אשר סיפר בראיון טלוויזיה, לא בלי תיסכול, כי בסמוך לביצוע יצירה קולית של באך, עם זמרי מקהלת קאמראן שבנהלתו, הוא נפגש עם חברי מקהלה פינית בת כ-40 זמרים, כולם בלוונדיים, אחידים מראה ואחידים תרבות, הדוברים אותה שפה ובאותו מיבטא, ושרים בדיוק באותו אופן, ואילו עליו מוטלת משימה דומה, היינו, לשיר את באך ולהשיג אותה רמת-אחידות, אבל כאמצעות אנשים מגלויים ומתרבויות שונות, בעלי חיתוכי דיבור ומיבטאים שונים. אני חושבת שכאן הוא נגע בלב הבעיה: אמנות ישראלית? — תהיה אני

לאה אברהם:

הבעיה היא מקום, סטודיו, סדנה

מאמינה שתהיה צריך לתת לה זמן ונחון אורך הרוח הנכון. בהקשר זה מוטב לומר, אל תעירו ואל תעוררו, כי הפיקוח על הישראליות מכניס את האמנים למתח מיותר, מה גם שהמימסד רבך בזה, לעיתים באופן קטנוני. אני בהחלט מאמינה שתהיה אמנות ישראלית, מפני שהכיוון מוביל לזה. מה שחסר כרגע זוהי תשתית נכונה והכרה, הבעיה שלנו כיום היא מקום, סטודיו, סדנה, ולא השאלה אם יש או אין אמנות ישראלית. זו קיימת מעצם היותנו פה.

לנד: לגביה, אור בגים, כצעירה ביותר בינינו, זוהי הבעיה העיקרית: בעיית ההכרה ובעיית המודעות, כי כרגע שתהיה מודעות תהיה גם הכרה וגם תמיכה.

אור בגים: כרגע המצב הוא שהוקמה קבוצת-מחול חדשנית, בעלת שפה ובעלת מסר חדשים, קבוצה הוקמה להכרה, תמיכה ועידוד. היוזמה היא כולה שלנו, ואנו בעצם הקבוצה הישראלית הראשונה הפועלת בשפה ובמסר אלו, אבל המימסד אינו ער לכך ואיש אינו יודע על

קיומנו. תמיכה, הכרה ועידוד יסייעו בכך שאמנותנו תצא החוצה ותהיה בעלת משמעות ואולי כך גם הישראליות תבוא לידי ביטוי. **לנד:** כלימור צריך לקבל הכרה בחו"ל כדי לחזור כישראלי?

בגים: אין נביא בעירי, כנראה שזה כך. **מסקין:** הכדור עובר באופן טבעי אל נאוה צוקרמן, אשר שהתה בחו"ל וזכתה שם להכרה. **צוקרמן:** נושא התרבות הישראלית מרתק אותי, ואני באמת חושבת שמכאן מתחילים הרבי יום, אומרים שאורח-הלרגע קולט באינסטינקט, באינטואיציה, תמונת-תרבות (או העדר תרבות) של אחרים. כשאני נוסעת בעולם, אני קולטת דברים המבוססים על תרבות של דורות, דבר המעורר קינאה. על כן (ואני ממשכה את דיברי לאה אברהם): תנו לנו לגדול, אנתנו עוד צעירים בכל התחומים. נכון לשנת '86 כל מה שקורה זוהי התרבות הישראלית.

מסקין: אני רוצה לנסות למקד את הדברים, כי דיברנו על נושאים רבים, כולנו מסכימים על שני נתונים יסודיים: שהחברה הישראלית מורכבת מכליל קבוצות אתניות, ושייקח זמן עד שתתפתח תרבות אחידה אתנתית. ובכל זאת, מה ישראלי? יש הרגשה שכלל שאנו מחפשים מאפיינים ישראליים בשלב מוקדם יותר של ההתיישבות בארץ הדבר יותר קל, די להשתמש באלמנט מן המיוזרה, למשל, או ככובע טמבל, כיוון נפתרת הבעיה. ואילו היום, כאשר רוצים לאפיין את האמנות הישראלית, שהתפתחה במידת-מה בכיוון הגדרה לאומית אף כי היא

אשרה אלקיים:

אין אמנות לאומית

עדיין מושפעת מהמתרחש בעולם, כבר אי-אפשר להסתפק באותו כובע טמבל. **לנד:** כיוון שאין צורך עוד להשתמש בפלאקאטים ובשאבלונות. **מסקין:** ופיתאום האלמנטים שאני צריך לזהות כאמצעותם את האמנות הישראלית נעשו הרבה יותר מסובכים, או אולי זה נתחיל לסמן?

חומרי ציפיה

אלקיים: אני רוצה לחזור ולשאל האם האמנות הישראלית מורכבת מאוסף של אמנים ישראליים היוצרים יחד ומתייחסים אל התוצאה כאל "אמנות ישראלית", או שמא היא תשתית של דבר אחר אשר מתגלים בו סממנים ספציפיים של ארץ זו או אחרת? בעיקרון, אינני מאמינה שקיימת אמנות לאומית, ובמובן זה לא קיימת אמנות ישראלית כפי שאין אמנות אמריקאית. ועם זאת ברור שכל יוצר מושפע מהאקלים של ארצו, ואני מתכוונת ל"אקלים" על כל השלכותיו והמשמעות ממנו.

לנד: או אולי לא נשאל אם יש אמנות ישראלית, אלא אם האמנות שלך מושפעת מהי אקלים שמסביבך?

אלקיים: אני חושבת שכל אמן מושפע באופן טבעי מסביבתו והדברים מתבטאים ביצירתו, אם כי אצל כל אמן בצורה אחרת. גם מרטה גראהם האמריקאית לא יוצרת כמו ג'רום רובינס, בוב וילסון או כמו מרידית מון. אפשר אולי למצוא מנגנים-מושפטים ביניהם שהם אולי הסממנים האמריקאיים, אבל הם יוצרים אינדיבידואליים וכל אחד יש לו היצירה שלו ואפיה המיוחדת.

מסקין: הילוקי-רעות בנושא האינדיוויזם רואיות של היוצר. אך בדיוקדנו יכלוים לומר: בוודאי שוואגנר היה גרמני, בוודאי שדביזי היה צרפתי (ואתם תסבירו כיצד ובאיוו דרך). בסופו של דבר, כאשר את רואה הצגה משתי ארצות, את מבחינה במאפיינים הספי ציפיים. לא כן?

צוקרמן: קל להבחין בכך מבחוק, כוה, לא כמי שחי את הדברים מבפנים.

מסקין: כיצד התרשמו מהופעותיך בחו"ל. האם אמרו שזה משהו ישראלי מאד?

צוקרמן: אתן לך דוגמה פשוטה, שהיא לדעתי בעלת משמעות חשובה. בזמנו עסקתי

אשרה אלקיים: העדר התמיכה באמנות המחול הפך למרבה הפלא. לאחד המאפיינים של המחול הישראלי, הדבר בא לביטוי בתוצאות. זהו מחול עני, פשוט, צנוע ומצומצם.

בחומרי ציפיה (לצפות, לחכות למשהו). במיקרה פגשתי קבוצה אנגלית שעסקה באותם חומרים וביקשה לאפיין את משר הציפיה באמצעות חומרים פנימיים. האנגלים פשוט שיחקו במישי קיילי-ליר על הבימה, ואילו אצלי, הישראלית, הרברים היו מורכבים מפרידות, מכאב ומחומרי סבל, כי במקום שאני גדלתי (ואינני מדברת על תרבות) ציפיה פירושה לחכות לגבר שיחזור ממילחמה. ציפיה לבן שישב מהצבא וכד'. אצלנו החומרים הפנימיים שונים בתכלית.

לנד: זוהי קנדה חשובה מאוד. אני חושבת שצריך, במיוחד במחול, להפריד בין החומרים, חומרי-הגלם התנועתיים, שהם כלי הביטוי באמנות המחול, ובין המסר (במידה ויש מסר). לגבי אשרה ונאוה, העוסקות בתיאטרון-תנועה שיש בו גם מלל ובמיקרים מסויימים הרברים מבוססים על טקסטים, השאלה היא באיזו מידה אתן מודעות למסר או לאמירה שמעבר לתנועה עצמה? כי גם את אשרה, הזכרת את המילחמות כחלק מהעולם שבו אנו חיים.

אלקיים: המסר הוא בעצם גרעין העבודה, הוא הרעיון המנחה, הוא זה שמפעיל את האנשים והוא זה שקובע את הכמות ואת העוצמה של המרכיבים השונים. פירושו של דבר שלפנמים הרגש הוא על תנועה ולעיתים על המוסיקה. המרכיבים לא תמיד שוויוניים, המסר, הרעיון הוא זה שמנחה.

טכניקה חרשנית

לנד: לגבי אור בגים, אני חושבת שהעבודה שלך היא התנועתית ביותר, המופשטת ביותר. האם קיימת בה איזו מודעות למסר ישראלי או להשפעת הסביבה?

בגים: קשה לי להצביע על גורמים ישראליים מוגדרים בעבודה שלנו. המוסיקה אינה ישראלית, הדברים שמנחים אותי כעבודה התנועתית אינם ישראליים. אלא אם כן העבודה שאני חיה פה ויוצרת פה והיותי מזוהה עם הזמן והמקום, עושים את עבודתי לישראלית. כרגע אין שום מסר ישראלי ספציפי שהייתי רוצה להעביר. גם אינני חושבת שקהל ישראלי יהיה רגיש למה שאנחנו עושות על הבימה יותר מקהל אחר.

מסקין: וכשאת רואה עבודות של מישהו מחו"ל, את יכולה להצביע על מאפיינים ספציפיים, רקבניות רואים הן בלגיות כשבילד?

בגים: לא, הן אינן בלגיות בשבילי, כשם שקשה לי להצביע על המאפיינים המדוייקים ההופכים את פנה באוש לגרמניה, אף שעליה אפשר לומר בפירוש שסיגנון יצירתה גרמני.

מסקין: לאה אברהם, האם אינך מקנאה באור בגים שישורה שטכניקה חדשנית ובשפה אוניברסלית של תנועה?

אברהם: לא, אינני חושבת שגרעין החומר שבו אני עוסקת איננו אוניברסאלי — מפני מה? מפני שהוא איננו בא מאירופה? שטויות! באיזשהו מקום, אולי לא במודע, המושג הזה, השאלה מה אוניברסאלי ומה לא, משיפעים גם עלינו וגם על העשיה שלנו בארץ. אם אני נוברת במקורות של החומר התנועתי שלי, ולא רק שלי, אני יכולה להגיע למחול המארוקאי, למחול התוניסאי וכד'. מבלי לחוש שזה לא אוניברסאלי וכלי לחשוש לגעת בחומר הזה פן ייחשב בחומר לא-אירופי. חשוב שנבדוק האם אנו מתכווננים בדברים כפרס-פקטיבה פתוחה והחובה, או שמא, מבלי שנרגיש, אנו נדחפים לאיזהו כיוון מסויים מאוד, וכל מה שמוזהה עם איזור הים התיכון מקבל תווית שלילית של פולקלור.